

WIM ENSING

**COMMUNISTISCH
VERZET IN DRENTHE**
1935-1945

>g uitgeverij
koninklijke
van gorcum

© 2021, Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 680, 688, 693, 697

ISBN 978 90 232 5750 9

1^e druk 2021

Ofschoon iedere poging is ondernomen volgens de auteurswet rechthebbenden van het in dit boek opgenomen illustratiemateriaal te traceren, is dit in enkele gevallen niet mogelijk gebleken. In het onderhavige geval verzoekt de uitgever rechthebbenden contact met hem op te nemen.

Uitgave	<i>Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen</i>
Tekstredactie	<i>Natasja Suselbeek</i>
Grafische verzorging en omslag	<i>arjensnijder.design, Zwolle</i>
Druk	<i>Drukkerij Van Gorcum, Raalte</i>

Inhoud

Inleiding	8
<hr/>	
Hoofdstuk 1 Positie van de CPN in Drenthe voor de Tweede Wereldoorlog	12
1.1 'Sagge erledight'	13
1.2 De Provinciale Statenverkiezingen van 1935	15
1.3 De gemeenteraadsverkiezingen van 1935	19
1.4 De CI-lijst	22
<hr/>	
Hoofdstuk 2 De communisten in Europa in de jaren dertig	30
2.1 Hitler aan de macht	31
2.2 De Emslandlager	32
2.3 Drenten in de Spaanse Burgeroorlog	35
<hr/>	
Hoofdstuk 3 Internationale en nationale verwickelingen in de jaren dertig	42
3.1 De vooroorlogse jaren	43
3.2 De CPN in de aanloop naar de oorlog	44
3.3 De organisatie van de CPN	47
3.4 Communicatie	49
<hr/>	
Hoofdstuk 4 De familie Beuker en burgemeester Römelingh	52
4.1 Vooroorlogse verhoudingen	53
4.2 De communist in de raad	55
4.3 Eenheid van actie	59
<hr/>	
Hoofdstuk 5 De Tweede Wereldoorlog	62
5.1. De Kersentuin in Hoorn	63
5.2 De illegale CPN	64
5.3 Alarm en de vijfmansgroep	65
<hr/>	
Hoofdstuk 6 De arrestaties in maart 1941	72
6.1 De Februaristaking	73
6.2 De gevolgen voor de CPN in Drenthe	75
6.3 De familie Alberts uit Yde	76
6.4 Verdere arrestaties in maart	78

<hr/>	
Hoofdstuk 7 De verdere arrestaties	84
7.1 Weidgraaf en Laferte	85
7.2 De gevolgen van Operation Barbarossa	87
7.3 De arrestatie van Jan Stoffer Alberts	92
7.4 De vijfmansgroep van Beuker ontmanteld	94
7.5 De angel uit het communistisch verzet	97
7.6 Op zichzelf staande arrestaties na juni 1941	98
7.7 Piet en Tinie Beuker na de oorlog	102
<hr/>	
Hoofdstuk 8 De slachtoffers	104
8.1 Schutzhaft	105
8.2 Hendrik Otter, het eerste Drentse slachtoffer	106
8.3 Hendrik de Vries	110
8.4 Wolter Aalders	110
8.5 Jan Andries Blok	116
8.6 Diele Jacobus Weidgraaf	118
8.7 Johannes Trip	120
8.8 Harm Laferte	121
8.9 Klaas van der Meulen	122
8.10 Heine Poeder	123
8.11 Kasper Kaspers	124
<hr/>	
Hoofdstuk 9 De kampen overleefd maar niet teruggekeerd	128
9.1 Jan Alberts Giezen	129
9.2 Jan Stoffer Alberts	130
<hr/>	
Hoofdstuk 10 De kampen overleefd en teruggekeerd	136
10.1 Sjerp Weima	137
10.2 Geert Wolter Zuidhof	142
10.3 Fedde Alberts	148
10.4 Hendrik Okken	151
10.5 Hilbrand Alberts	153
10.6 Jan Piek	155
<hr/>	
Met dank aan	161
Eindnoten	162
Literatuur	172
Index	176

Inleiding

Tussen 2014 en 2017 verschenen twee kloeke werken over het communistisch verzet in respectievelijk Groningen en Drenthe in de Tweede Wereldoorlog.¹ Ruud Weijdeveld (Groningen) en Chris Beuker (Friesland) zijn de auteurs van deze twee omvangrijke boeken. Beiden hadden de overtuiging dat de rol van het communistisch verzet in de Tweede Wereldoorlog sterk onderbelicht was gebleven na de oorlog, terwijl er grote offers waren gebracht door deze groep verzetsmensen. In deze oorlog is 60% van het kader en verdere leden van de communistische partij door de bezetter vermoord. In Groningen (stad en provincie) zijn naar schatting ruim tachtig communistische verzetsmensen om het leven gekomen. In Friesland zijn acht communistische verzetsmensen gedood.

Geconfronteerd met deze cijfers werd ik nieuwsgierig hoe dit in Drenthe was geweest. Dat communisten vervolgd werden in de oorlog was mij bekend, maar met name de aantallen in Groningen, deden mij beseffen dat er ook in Drenthe slachtoffers moeten zijn geweest. Enig speurwerk via het internet, met name in de krantendatabase Delpher, leverde al snel namen op van Drenten die in de jaren '30 van de vorige eeuw actief waren voor de CPN of aanverwante linkse partijen. Landelijk verscheen in die jaren het dagblad *Tribune* en in Noord-Nederland het tweewekelijks verschijnende blad *Echo van het Noorden*.

Het bleek dat in mijn geboortedorp Peize, van 1935 tot 1939 een communist in de gemeenteraad had gezeten: Piet (eigenlijk Peter) Beuker. Dat in een dorp waar in mijn beleving zo weinig scherpe tegenstellingen bestonden, een communist in de gemeenteraad zou zijn gekozen, kon ik mij niet voorstellen. Toch kwam ik er in gesprekken al vlot achter dat Piet Beuker en zijn vrouw Tinie (eigenlijk Trijntje) een rol hebben gespeeld in de politiek, voornamelijk de gemeentepolitiek.

Een belangrijke bron daarvoor was de oudste dochter van Piet en Tinie, Corien Heersema-Beuker, die in Heemskerk (NH) woont. Zij kon mij veel vertellen over haar ouders, de communistische partij en de claim die haar ouders op de kinderen legde.

Daarna werd ik op het Drents Archief aangesproken door een stagiair die me aanraade om contact op te nemen met een kleinzoon van een Asser raadslid die namens de CPN tussen 1935 en 1939 in de gemeenteraad zat. Deze Sjerp Weima had volgens de kleinzoon na de oorlog zijn ervaringen in Nederlandse en Duitse kampen op papier gezet, een document van grote waarde. Weima was gearresteerd in juni 1941. Vier jaar later kwam hij terug en vanuit zijn geheugen heeft hij vellen vol geschreven. De familie heeft dit zeer waardevolle document als het ware steeds 'op de bozzem' (schoorsteenmantel) gehad maar inmiddels is het in het bezit van het Drents Archief.

Samen met gesprekken met andere personen die nog herinneringen hadden aan vader en grootvader die in handen van de bezetter waren geweest, archiefmateriaal, handboeken en overige bronnen, kon ik me een beeld vormen van wat ik wilde onderzoeken en de manier waarop dat moest gebeuren. Hoeveel personen waren betrokken bij het communistisch verzet in Drenthe, hoe manifesteerde zich dit verzet en waar speelde het zich af? Waren er brandhaarden van verzet of was het door de hele provincie heen? Wie waren de vooraanstaande of leidende personen in Drenthe? Hoe was het georganiseerd, ook in samenhang met het communistisch verzet in de eerder genoemde provincies? Met welk succes werd de bezetter bestreden, of werd het verzet juist gekenmerkt door een gebrek aan succes? Hoe veranderde de positie van de Drentse communisten na 10 mei 1940? Hoe liep het uiteindelijk af met deze verzetsmensen? In de geschiedenismethodes voor het onderwijs is te lezen dat Joden op een weerinwekkende manier zijn behandeld in de Tweede Wereldoorlog. In een bijzin volgt dan vaak dat ook Jehova's Getuigen, Roma en Sinti, gereformeerden, homofielen en politieke gevangenen (meest van een linkse, communistische signatuur) zo'n lot moesten ondergaan. Voor wat betreft Drenthe is met deze studie geprobeerd deze laatste groep een gezicht en een herinnering te geven.

Het boek is als volgt opgebouwd. In 1935 waren er twee landelijke verkiezingen die heel belangrijk waren voor de verdere politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, vandaar dat voor dit jaar is gekozen. In de eerste hoofdstukken wordt uitgelegd hoe het verhaal over Drenthe en de CPN ingepast moet worden in een groter verband. Daarbij wordt duidelijk hoe de wereldpolitiek uitpakte voor de Drentse communisten. De gang van zaken bij beide verkiezingen in 1935, achtereenvolgens die voor de Provinciale Staten in april en de gemeenteraad in juni, waren richtinggevend. Uit de kieslijsten en de uitslagen kan heel goed afgeleid worden waar zich in Drenthe een concentratie van communistisch electoraat verzameld had. En tevens waar juist geen communisten woonden. Ook wordt nader ingegaan op de lijst van de Centrale Inlichtingendienst uit medio 1939, waarin voor heel Nederland geïnventariseerd werd waar de mensen met 'links-extremistische' overtuiging woonden. Naast de verkiezingsuitslagen kan ook hieruit gedistilleerd worden waar communisten en geestverwanten woonden. De lijst had bij de inval op 10 mei 1940 moeten worden vernietigd maar dat is, vaak tot onheil van de in de lijst vermelde personen, niet in alle gevallen gebeurd.

De Februaristaking in 1941 blijkt een grote invloed te hebben gehad. In aansluiting daarop kwam het ook in Drenthe tot arrestaties. Een tweede groep gearresteerde CPN-ers werd opgepakt na de inval van de Wehrmacht in de Sovjet-Unie (vanaf 22 juni 1941, (Operation Barbarossa). Ook daarna zijn nog incidentele Drentse communisten opgepakt en afgevoerd naar kampen in Nederland en Duitsland. Daar ligt ook

het scharnierpunt van dit boek. Deel één eindigt bij de arrestaties van de diverse verzetsmensen.

In deel twee zijn, per persoon, de belevenissen van de gearresteerden en hun uiteindelijke lot beschreven. Alhoewel veel van hen in Buchenwald terecht kwamen, was er toch een grote diversiteit in de verdere verspreiding. Daardoor ontstond er als het ware een staalkaart van wat concentratiekampgevangenen moesten ervaren. Zo kwam er één in Auschwitz terecht die volgens de familie nog bij de verbrandingsovens daar heeft gewerkt, kreeg iemand een levensreddende operatie en waren er Drenten betrokken bij de vreselijke gebeurtenissen in de Lübecker Bocht op 3 mei 1945. Het tweede deel bestaat uit een vijftien a twintig biografieën van Drentse verzetsmensen. Ook wordt uitvoerig ingegaan op de gang van zaken rond de familie Beuker. Piet Beuker wist op een vrijwel unieke manier uit handen van de bezetter te blijven.

Er is er niet voor gekozen om uitgebreid de omstandigheden in de diverse doorgangs-, werk- en concentratiekampen in Nederland en Duitsland te beschrijven. Daar zijn al veel boeken over geschreven, zowel in de vorm van egodocumenten als door monografieën. De titels van een aantal van die boeken zijn opgenomen in de literatuurlijst. Er is wel naar gestreefd om, indien dat mogelijk was, een kenmerk van een kamp te benoemen. Zo kon bij enkele verzetsmensen iets verteld worden over de ziekenzorg in een bepaald kamp.

Een scala aan mensen hebben mij geholpen. Allereerst wil ik de kinderen (met name Tidde Aalders, Corien Heersema-Beuker, Hannie IJzer-Kremer, Abel Otter en Harmke Kleinhout-Laferte) en kleinkinderen bedanken voor hun tijd en informatie. Dat was lang niet altijd makkelijk, in sommige gevallen bleek de tijd, ook nog na 75 jaar, nog niet alle wonden te hebben geheeld. Dan zijn er ook nog de ooggetuigen die geen familie waren van de verzetsmensen, maar wel herinneringen aan hen konden ophalen. Bij Ruud Weijdeveld en Chris Beuker, kenners van de materie, kon ik altijd aankloppen voor advies en hulp. Ook het personeel van diverse instanties, zoals het Drents Archief, de Groninger Archieven, Tresoar, het Nationaal Instituut voor Oorlogsdocumentatie en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam worden vriendelijk bedankt. En 'last but by no means least' bedank ik Jan Bos die zo vriendelijk was om de totale tekst een o zo noodzakelijke review te geven.

Vlak voordat het manuscript moest worden ingeleverd kwam het droevige bericht dat Ruud Weijdeveld plotseling was overleden. Zonder zijn medewerking aan dit boek was het resultaat anders en zeker kwalitatief minder geweest. Vanaf mijn eerste bezoek aan Ruud, zo'n drie jaar geleden, heeft hij met me meegedacht over het opvullen van de lege plek dat Drenthe in het beschrijven van het communistisch

verzet was. Ik was eerst wat huiverig om deze taak op mij te nemen maar Ruud wist mij te overtuigen. Zijn aanbod om mij op welke manier dan ook te helpen, trok mij uiteindelijk over de streep. En hij deed zijn woord gestand; ik deed nooit vergeefs een beroep op zijn kennis van de materie en tips voor literatuur. In juli en augustus van 2020 moesten er illustraties gezocht worden en Ruud was mij daarbij buitengewoon behulpzaam. Hij was blij een bijdrage aan mijn boek te kunnen leveren zodat Drenthe, naast Groningen en Friesland, ook beschreven wordt met betrekking tot het communistisch verzet.

Het boek van Ruud Weijdeveld over het communistisch verzet in de Tweede Wereldoorlog in Groningen is wat mij betreft het standaardwerk. Inhoudelijk sterk, gebaseerd op zorgvuldig en grondig onderzoek, zeer rijk geïllustreerd, een prima notenapparaat en index; ik heb er veel aan gehad. Heel erg jammer dat hij het resultaat van zijn hulpvaardigheid en het opvullen van de 'hiaat Drenthe' niet meer heeft mogen meemaken.

Wim Ensing, december 2020

Hoofdstuk 1

Positie van de CPN in Drenthe voor de Tweede Wereldoorlog

Prins Hendrikstraat 1, Assen. In de oorlog gebruikt door de Sicherheitsdienst. Na de oorlog gewestelijk arbeidsbureau. Naoorlogse foto. *Foto Drents Archief. Collectie Monumentenzorg.*

1.1 'Sagge erledight'

Op 1 maart 1941 werd Geert Wolter Zuidhof, groente- en fruithandelaar in Assen, door leden van de Asser gemeentepolitie op straat gearresteerd. Hij werd naar de Prins Hendrikstraat 1 in Assen gebracht waar het hoofdkwartier van de Sicherheitsdienst (SD) was gevestigd. Zuidhof werd ervan verdacht dat hij een rol speelde in de verspreiding van allerlei propagandamateriaal van de Communistische Partij Nederland (CPN) in Assen. De SD was bij dergelijk materiaal extra alert, omdat nog maar kort daarvoor in Amsterdam de Februaristaking had plaatsgevonden en er geruchten waren dat ook in Noord-Nederland een dergelijke protestactie tegen de bezetter zou plaatsvinden. Zuidhof was een vooraanstaand lid van de CPN. Hij was onder andere fractieleider in de gemeenteraad. Dat de bezetters als eerste bij hem op de stoep zouden komen te staan, was dan ook weinig verrassend.

Zuidhof werd bij het verhoor te kennen gegeven dat hij, als hij voldoende meewerkte, de volgende dag alweer op vrije voeten zou worden gesteld. Hij hield zich van de domme, want hij wist veel over de diverse illegale acties van zijn partij, maar werd uiteindelijk op 27 maart weer vrijgelaten. Hem werd gezegd dat de 'sagge erledight' (Sache erledigt) was, dus dat de zaak was afgehandeld en dat hij kon gaan. De SD had het bij allerlei verbale bedreigingen gelaten tijdens het verhoor; ze hadden hun handen thuisgehouden.²

Zuidhof zal dan ook hoogst verbaasd zijn geweest toen hij de volgende dag, 28 maart, opnieuw gearresteerd werd door de Asser politie. De zaak was helemaal niet opgelost, integendeel. Opnieuw werd hij naar het Asser hoofdkwartier van de SD gebracht, waar hij geconfronteerd werd met een hele serie aanklachten. Zo zou hij in contact staan met allerlei Duits vijandige personen, geholpen hebben met het verspreiden van illegale bladen, geld hebben ingezameld ten behoeve van politieke immigranten en een verboden organisatie in stand hebben gehouden.

Tot groot ongenoegen van de leden van de SD ontkende Zuidhof opnieuw alles. Dat maakte de onderzoekers woedend, maar ook nu werden ze niet handtastelijk, tot verbazing van Zuidhof die daar wel rekening mee had gehouden. Hij werd aan het eind van het verhoor naar het Huis van Bewaring aan de kleine Brink gebracht. Daar moest hij van de SD maar eens goed nadenken over zijn situatie.

Geert Wolter Zuidhof. Voorzitter CPN afdeling Assen, gemeenteraadslid van Assen namens dezelfde partij van 1935 tot het begin van de bezetting. Overgenomen uit: *Weijdeveld, 'Communistisch verzet Groningen', p. 200. Collectie familie Zuidhof Diever-Lochem.*

Op 16 april werd hij opnieuw naar het hoofdkwartier van de SD gebracht voor verhoor, en dit keer hadden zijn ondervragers een andere tactiek in petto. Nadat Zuidhof weer alles ontkende kwam er een 'kameraad', een partijgenoot en medelid van de CPN uit Groningen, binnen, die bekende dat Zuidhof de man was met wie hij steeds contact had gehad bij het plannen van illegale acties. Waarschijnlijk had de Groninger kameraad martelingen moeten doorstaan en was hij daarbij doorgeslagen. In ieder geval hadden de ontkenningen van Zuidhof geen waarde meer en werd hij weer naar het Huis van Bewaring gebracht. Daar bleef hij tot 24 oktober 1941 toen hij, samen met zeven anderen, naar het Asser station werd afgevoerd. Vanaf dat moment begon zijn feitelijke reis naar de poorten van de hel in allerlei kampen in verschillende landen.³

Zuidhof was de eerste van de Drentse communisten die werden gearresteerd en de meest afschuwelijke ontberingen moesten ondergaan. Sommigen overleefden de ontberingen niet, anderen kwamen wel terug maar waren voor het leven getekend. Van Geert Wolter Zuidhof, die het allemaal wonder boven wonder overleefde, is bekend dat hij na de oorlog nog een tijd is opgenomen in Groningen om af te rekenen met de demonen die voortkwamen uit zijn traumatiserende belevenissen.

Zoals Zuidhof waren er veel meer. Niet alleen in Assen, niet alleen in Drenthe, niet alleen in Noord-Nederland en niet alleen in Nederland. Mensen die communistische sympathieën hadden, lid waren van de Communistische Partij Nederland en die volgens de nationaalsocialisten vanwege hun politieke overtuiging moesten worden bestreden. Al voor de oorlog, eigenlijk direct vanaf de machtsovername door Hitler in januari 1933, waren het juist de communisten die onvermoeibaar waarschuwden voor het fascistische gevaar uit het oosten.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1935 kreeg men in Drenthe voor het eerst communisten in verschillende gemeenteraden. In Assen zelfs twee: naast Geert Wolter Zuidhof nam ook Sjerp Weima een raadszetel in. Over Weima zal in dit boek nog veel worden verteld, want hij heeft een indrukwekkend egodocument achtergelaten over zijn belevenissen in de oorlog.

In Zuidoost-Drenthe was ook een groot aantal aanhangers van het 'linkse' gedachtengoed te vinden. Dat waren niet alleen communisten maar bijvoorbeeld ook anarchisten. De CPN was daar wel de grootste partij aan de linkerkant van het politieke spectrum. Willem Kremer was een belangrijk man in de CPN-organisatie in dat gebied. Vlak na de oorlog werd hij gevraagd om een bijdrage te leveren aan een boek dat gewijd zou worden aan de in de oorlog gesneuvelde communistische kameraden.⁴ In de brief die hij naar aanleiding van dat verzoek naar het landelijk bestuur schreef, legde hij uit waarom het niet eenvoudig was om zo'n bijdrage te leveren.⁵ De voorname reden dat er niet veel te vertellen viel over het communistisch verzet in deze